

Ansamblių vakaras: šventinis ritualas ir teatralizuotas reginys

Rasa Stakauskaitė

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto

A. J. Greimo semiotikos ir literatūros teorijos centras

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius

rasa.stakauskaite@gmail.com

———— 2018 m. įvykusi Dainų šventė „Vardan tos...“ buvo jubiliejinė – dvidešimtoji, taip pat sutapusi ir su Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiu. Analizės objektu pasirinktas Ansamblių vakaras, kuris nagrinėjamas pasitelkus šventinės praktikos ir reginio-diskurso kategorijas. Siekiama atskleisti, kokios vertės dominuoja Ansamblių vakare „Tėvyne mūsų“, koks jame yra tradicijos ir modernumo santykis, kokia lietuviybės idėja propaguojama, taip pat svarstoma, ar išryškėja valstybės šimtmečio minėjimo specifika.¹

Reikšminiai žodžiai: Dainų šventė, Ansamblių vakaras, šventinė praktika, ritualas, teatralizuotas reginys.

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant studentų mokslinių tyrimų laisvu nuo studijų metu praktikos projektą. Projektas bendrai finansuotas iš Europos socialinio fondo lėšų (projekto Nr. 09.3.3-LMT-K-712-16-0223) pagal dotacijos sutartį su Lietuvos mokslo taryba (LMTLT).

Kaip aptariama Dainų šventė Lietuvoje

Lietuvos dainų šventė – tai nacionalinė tradicija, masinis kultūros renginys, UNESCO pripažinta pasaulio žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo vertybė. Tačiau, žinia, Lietuvoje ji yra nuolatinis diskusijų objektas. Šiai šventei skirtus tekstus galima padalyti į mokslinius ir žurnalistinius.

Moksliniuose leidiniuose, skirtuose Dainų šventėms, dažniausiai dominuoja *istorinio* pobūdžio analizės. Dauguma publikacijų yra susijusios su švenčių tradicijos istorija, organizacine struktūra, pagrindinių renginių aprašymu. Šios temos plėtojamos, pavyzdžiui, Lietuvos dainų švenčių 90-mečio jubiliejui skirtame leidinyje *Lietuvos dainų švenčių tradicija*², Dalios Rastenienės³ bei Irenos Nakienės⁴ straipsniuose, apibendrintą švenčių simboliką ir dainų prasmes aptaria Regimantas Gudelis⁵, istorinis šventės formavimosi ir plėtros procesas pristatomas ir jo monografijoje *Nuo Dainų dienos iki tautos šventės*⁶. Nerija Putinaitė viešuose pasisakymuose ir savo knygoje *Skambantis molis*⁷ svarsto, kiek Dainų šventės yra sovietiniai relikvai, kelia tautiškumo disciplinavimo ir ideologinius klausimus.

Po švenčių spaudoje ir internetinėje žiniasklaidoje pasirodančiose informacinėse žinutėse dažniausiai apsiribojama statistiniais pastebėjimais apie dalyvių skaičių ar žiūrovų spūstis, o straipsniuose vyrauja arba apibendrinta kritika be analitinio pagrindimo⁸, arba emociniai šventinės

2 *Lietuvos dainų švenčių tradicija*: Leidinys Lietuvos dainų švenčių 90-mečio jubiliejui. Idėjos, koncepcijos autorius ir rengimo grupės koordinatorius Juozas Mikutavičius, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, Pasaulio lietuvių dainų šventės fondas, 2014.

3 Dalia Rastenienė, „Lietuvos dainų švenčių tradicija ir simbolizmas“, in: *Muzikos barai*, 2007, Nr. 5–6, p. 1–6; Eadem, „Dainų švenčių tradicija: iš dabarties ir istorijos“, in: *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 3, p. 1–6.

4 Irena Nakienė, „Liaudiškumo paieškos ansamblių vakaruose“, in: *Gimtasai kraštas*, 2015, t. 9, p. 23–27; Eadem, „Chorinė muzika Ansamblių vakaruose“, in: *Tradicija ir dabartis*, 2010, t. 5, p. 91–99.

5 Regimantas Gudelis, „Dainų švenčių prasičių simbolikos ir pajautos aspektai“, in: *Res humanitariae*, 2010, t. 7, p. 213–242.

6 Regimantas Gudelis, *Nuo Dainų dienos iki tautos šventės*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2015.

7 Nerija Putinaitė, *Skambantis molis: dainų šventės ir Justino Marcinkevičiaus trilogija kaip sovietinio lietuviškumo ramsčiai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija: Naujasis Židinys–Aidai, 2019.

8 Keletas pavyzdžių, skirtų 2018 m. šventei: Vaidas Jauniškis *15min.lt* straipsnyje „Bebalsės visuomenės dainos“ Dainų šventę įvardija kaip konceptualiai nepagrįstą tuščiaidurį fasadą; *delfi.lt* Rimvydo Valatkos „Pseudolietuviybės stulpai – sovietų kanonai ir vagių šėrykla“ bei Romo Sadausko-Kvietkevičiaus „Ar esu neteisingas lietuvis, jei Dainų šventė manęs nepakerėjo?“ straipsniuose kritikuojama sovietmečio įtaka ir pseudolietuviškas naratyvas; *lytas.lt* straipsnyje „Kanklėmis – per konkolus“ Sigitas Parulskis kritikuoja vienkartinę šventės euforiją, kuri užtemdo kritinį mąstymą.

patirties aprašymai⁹. Kritikai atkreipia dėmesį į sovietinį palikimą, to paties kartojimą metai iš metų, kvestionuoja šventės turinį ir visuomenei siūlomas tautiškumo, lietuviškumo sampratas. Teigiamai šventę vertinantys autoriai pabrėžia buvimo drauge svarbą, euforiškas, beveik religines patirtis, tradicijų puoselėjimo ir tapatybės įtvirtinimo svarbą. Natūralu, kad yra keliami klausimai apie tradicijos atnaujinimą ir išsaugojimą, lietuviškąją tapatybę, liaudies kultūros ir modernios kultūros santykį, tačiau viešojoje erdvėje konstruktyvus dialogas nevyksta. Išryškindami skirtingus Dainų šventės aspektus, šventės kritikai ir gynėjai pasidalija į dvi kraštutines, kategoriškai savo įsitikinimus ginančias stovyklas.

Gilesnių Dainų švenčių analizių stoką patvirtina kultūrologai. Prioritetinius valstybei tyrimus atliekantis Lietuvos kultūros tyrimų institutas vykdė tarpdisciplininį pilotinį tyrimą, skirtą Dainų ir šokių šventėms. Po tyrimo išleistame leidinyje Odeta Žukauskienė pastebi:

nepaisant gausių informacinių leidinių ir mokslinių publikacijų, teorinė dainų šventės analizė stokoja gilesnio ir platesnio kultūrologinio požiūrio. Trūksta tyrimų, kurie ne tik aptartų Lietuvos dainų šventės istoriją, dramaturgiją, stilistinių struktūrų ir tautinio meno reprezentacijos modelius, tradicijos ir novacijos santykį, bet ir įvairiais aspektais svarstytų apie tradicijos svarbą ir prasingumą šiandieniniame besikeičiančiame ir prieštarių kupiname pasaulyje, atvertų platesnių kultūrinių ir visuomeninių diskusijų erdvę apie tautą vienijančius ritualus, simbolius, šventės potencialą, savosios kultūros vertybių suvokimą, išsiskaidžiusios tapatybės sutvirtinimą, kultūrinės savimonės ir atminties išsaugojimą bei transformaciją.¹⁰

Šiame straipsnyje kaip tik ir bus mėginama atlikti ne istorinę (panaudojant tik istorinius pavyzdžius ar palyginimus) ir ne vertinančią (neatsitovaujant nei šventės *kritiku*, nei *gynėjų* pozicijai) Dainų šventės analizę, bet giliau ir išsamiau pažvelgti į šventės specifiką ir atlikti neutralią analizę,

⁹ Apie apeiginę šventės patirtį interviu kalbėjo kultūrologas Vytautas Rubavičius; [interaktyvus], [žiūrėta 2020-02-15], <https://www.bernardinai.lt/2018-07-03-apeiginis-lietuvybes-giedojimas/>; teigiamas 2018 m. šventės dalyvių emocijas ir mintis užfiksavo fotografė Laima Druknerytė nuotraukų serijoje *Dainų šventės portretai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2020-02-15], <https://www.facebook.com/laimadruknerytedefotografie/posts/1029684743864754> ir *lrt.lt* žurnalistė Ugnė Korsakovaitė straipsnyje „Dainų šventės dalyviai: tokia akimirka – tiesiog nepakartojama“.

¹⁰ Odeta Žukauskienė, „Dainų šventė kaip kultūrinės atminties veikmė“, in: *Lietuvos kultūros tyrimai*, t. 7: *Dainų šventė: tapatybės savastis ir modernybės trajektorijos*, sud. Rita Repšienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 96.

kuri atskleistų, kokios vertės dominuoja šventėje, kaip tradicija derinama su modernumu bei kokia lietuviškos idėja yra propaguojama.

Pamatinės analizės kategorijos

Dainų šventė, kas ketveri metai suburianti skirtingų kartų dalyvius ir žiūrovus, oficialiai pristatoma kaip „nacionalinis visuotinio pobūdžio kultūros reiškinys ir nuolatinis kryptingas kūrybos procesas, savo dvasia prilygstantis senosioms Graikijos olimpinėms žaidynėms.“¹¹ Taigi, galima sakyti, kad tai yra visuomenėje įsitvirtinusi *ritualizuota socialinė praktika*. Jos šventiniai renginiai vyksta reguliariai, ji turi nusistovėjusią ir pasikartojančią programą, sudarytą iš Folkloro, Šokių ir Dainų dienų bei Ansamblių vakaro, taip pat juos papildančių renginių – Teatro dienos, parodų, kanklių, pučiamųjų instrumentų orkestrų bei profesionaliosios kūrybos koncertų ir dalyvių eitynių. Šventės valstybinė apsauga, periodiškumas, tęstinumas ir plėtra nuo 2007 m. yra netgi reglamentuoti įstatymu.

Dainų šventės kaip *praktikos* specifika pasireiškia tuo, kad tai ne vienkartinis reiškinys, o tikslinga ir nenutrūkstamai atsikartojanti veikla. Iki finalinių šventinių dienų visus ketverius metus vyksta ir pasiruošimo procesas: svarstoma šventės koncepcija, rašomi projektai, atskirų renginių scenarijai, vyksta konkursai, repertuaro mokymasis, atrankos. Vis dėlto pasiruošimo procesas šiame straipsnyje nebus nagrinėjamas, bus apsiribota tik *šventine* praktika.

Praktikai aptarti labiausiai tinka aristotelinė *praxis* samprata. Nuo antikos laikų praktika priešinama, iš vienos pusės, teorijai, t. y. veiklai, paremtai mąstymu, iš kitos pusės, į rezultatą orientuotai gamybai. Aristotelis *Poetikoje* aprašo skirtumą tarp literatūros kūrimo ir praktinės veiklos – *poiēsis* ir *praxis*. *Poiēsis* yra toks veikimas, kurio rezultatas atsiskiria nuo atliekamo veiksmo, t. y. pagaminamas koks nors produktas, pavyzdžiui, sukuriamas ir parašomas eilėraštis. O *praxis* yra veikimas, transformuojantis veikiantįjį, bet praktikos rezultatas neatsiskiria nuo veikimo, jis sutampa su pačiu veikiančiuoju. Aristotelio pasiūlytą praktikos sampratą tęsia ir praktikas tyrinėjantis prancūzų semiotikas Jacques'as Fontanille. Jis teigia, kad „praktikų vertę sudaro ne atskirų ją sudarančių objektų vertės, bet paties

11 <https://www.dainusvente.lt/lt/istorija/>, [žiūrėta 2020-04-01].

proceso sintagminė kombinacija.⁴¹² Tai reiškia, kad praktika yra tokia veikla, kurioje svarbus ne tikslas ar rezultatas, o pats procesas, jį sudarančių veiksmų jungtys bei kombinacijos.

Šventinė praktika dažnai reiškiasi ritualizavimu. Ansamblių vakaras, lyginant su kitais Dainų šventės renginiais, yra labiausiai ritualizuotas. Tačiau kartu šis koncertinis pasirodymas yra ir labiausiai teatralizuotas, kuriamas kaip tam tikras draminis pasakojimas, naratyvinis diskursas. Ši šventinio ritualo ir teatrinio spektaklio įtampa išskiria Ansamblių vakarą iš visų Dainų šventės renginių ir skatina jį giliau analizuoti. Todėl toliau jis bus nagrinėjamas pasitelkus dvi kategorijas – *šventinės praktikos* ir *reginio-diskurso*.

Diskurso sąvoką į struktūralistinę kalbotyrą įvedė kalbininkas Émile'is Benveniste'as. Šia sąvoka jis papildė Ferdinando de Saussure'o perskyrą tarp „kalbos sistemos“ ir „šnekos-kalbėjimo“. Diskursas – tai kalbėjimas, kuris suponuoja intersubjektyvumą, t. y. komunikaciją tarp subjektų. Tie subjektai nėra stabilūs, jie kinta laikui bėgant, o tai reiškia, kad įvairios diskursyvinės situacijos įgyja istorinį matmenį. Ansamblių vakaras – tai toks teatralizuotas reginys, kuris kaip diskursas suponuoja dvi instancijas, du kolektyvinius subjektus: sakytoją, arba vakaro autorių-kūrėjų grupę, ir sakymo adresatą, arba žiūrovus. Šie kolektyviniai subjektai kinta istoriniame laike ir dėl to atitinkamai keičiasi pats reginys-diskursas, jo estetinis įforminimas priklauso nuo to, kokios tuo metu dominuoja estetiškos normos, kanonai, vertybės.

Taigi koncertas, kuriame bendra dramaturgija į visumą susieja liaudies dainas, instrumentinę muziką, šokius bei spektaklio elementus, gali būti analizuojamas kaip reginys, kuriame vyksta komunikacija tarp istoriškai sąlygoto sakytojo (kūrybinės grupės) ir adresato (žiūrovų). Į Ansamblių vakarą gali būti žiūrima ir kaip į kas ketverius metus atsikartojantį šventinį ritualą, apeigą.

Šventė kaip praktika

Šventinės praktikos analizei verta pasitelkti Hanso-Georgo Gadamerio darbus. Anot jo, šventės sutelkia žmones: „kiekvienas šventės

patyrimas susijęs su tuo, kad joje neįmanoma izoliuotis nuo kitų. Šventė – tai bendrumas, tobulos bendrumo formos manifestacija.¹³ Nors sunku įvardyti, kodėl susirenkama ir susitelkiama, tačiau šventimas nėra tik pabuvimas drauge, tai *intencionali* veikla, turinti apibrėžtus išraiškos būdus: „tai nusi-stovėjusios formos, mūsų vadinamos papročiais, senais papročiais, ir tarp jų nėra nė vieno, kuris nebūtų senas, t. y. virtęs tvirtu tvarkos palaikymo įpro-čiu.“¹⁴ Arūnas Sverdiolas, komentuodamas Gadamerio šventės sampratą, dar atkreipia dėmesį į nostalginę mąstymo struktūrą, į ilgesį „tokio meno, kuris būtų esmiška bendrijos, dargi visos bendrijos, gyvenimo dalis.“¹⁵ Dainų šven-tė, kurioje puoselėjamos liaudies meno tradicijos, dažnai yra įvardijama kaip lietuvių visuomenę vienijanti ir bendrumą skatinanti šventė.

Leidinyje *Dainų šventė: tapatybės savastis ir modernybės trajek-torijos*, skirtame Dainų šventei, kultūrologas Vytautas Rubavičius акцен-tuoja švenčių svarbą valstybiniu mastu:

visuminiame kultūros veikime – liaudies ir valstybiniame lygmenyse – nepaprastai svarbios buvo ir išlieka šventės bei šventiniai ritualai. Šventė visada nukreipta sti-printi bendrystę, ugdyti mes jauseną, joje veikia ritualiniai, tradiciją perduodantys ir ją tvirtinantys elementai, kurie savaip struktūruoja etninę ir kultūrinę atmintį.¹⁶

O Stanislovas Juknevičius rašo, kad „Dainų šventė – unikalus, iš pačių kolektyvinės pasąmonės gelmių kylantis ir įvairiausiose geografinė-se bei dvasinėse platumose pasklidusius lietuvius vienijantis reiškinys.“¹⁷ Senųjų šventinių ritualų imitavimas, dalyvaujančiųjų bendrumas, išitrau-kimas ir aktyvus veikimas – tai šventę kaip praktiką grindžiantys aspektai.

Toliau Ansamblių vakarą analizuosime kaip šventinį ritualą ir iš-skirsime: a) kaip jame reprezentuojamas bendruomenės santykis su anapu-sybe; b) kokia yra jo erdvės ir laiko samprata; c) kaip jame reprezentuoja-mas bendruomenės santykis su protėviais.

¹³ Hans-Georg Gadamer, *Grožio aktualumas. Menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė*, iš vokiečių k. vertė Giedrė Grinytė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 56.

¹⁴ *Ibid.*, p. 57.

¹⁵ Arūnas Sverdiolas, *Aiškinimo ratas. Hermeneutinės filosofijos studijos*, Vilnius: Strofa, 2003, t. 2, p. 120.

¹⁶ Vytautas Rubavičius, „Dainų šventė – lietuvybei tvirtinti ir palaikyti“, in: *Lietuvos kultūros tyrimai*, t. 7, p. 21.

¹⁷ Stanislovas Juknevičius, „Tapatybės ilgesys: Dainų šventės ir kolektyvinė lietuvių pasąmonė“, in: *Lietuvos kultūros tyrimai*, p. 36.

Šventinis ritualas

Ritualas (lot. *ritus* – apeiga) – tai simbolinis veiksmas, susijęs su įvairiomis buitėmis ir švenčių tradicijomis, religinėmis praktikomis. Kiekviena visuomenė turi jai būdingą tikėjimo ir papročių nustatytą ritualų sistemą, kuri padeda perduoti tradicijas, skatina žmones, priklausančius vienai bendrijai, susitelkti, tapatintis su konkrečia bendruomene, saistoma bendrų protėvių, kultūros ir istorijos. Ritualinius veiksmus dažniausiai lydi stiprios emocijos, pakylėta, šventinė nuotaika. Gadameris teigia, kad „ritualas pirmiausia yra ne kalbėjimas, o veikimas. <...> Ritualiniai veikimo būdai yra ne paskiro asmens ir ne vieno skirtingai nuo kito, bet visų, kartu atliekančių ritualinį veiksma.“¹⁸ Kitaip sakant, ritualuose nėra žiūrovo, viskas tampa bendra, kiekvienas įsitraukia. Amerikiečių performanso tyrėjas Richardas Schechneris teigia, kad atliekant ritualą laikas įgyja simbolinę reikšmę, dalyvis grimzta į transo būseną, žiūrovas dalyvauja veiksmo ir tiki tuo, kas vyksta, vyrauja kolektyvinė kūryba. Tuo ritualas skiriasi nuo teatro, kuriam būdingas malonumo siekimas, pabrėžiamas dabarties momentas, dalyvis žino, kad vaidina, žiūrovas stebi veiksma neįsitraukdamas, bet vertindamas, vyrauja individuali kūryba¹⁹.

Senieji ritualai buvo susiję su religija, tačiau ritualai išliko ir šiuolaikinėse visuomenėse. Ansamblių vakaro – sekuliaraus ritualo – apeigiškumas reiškiasi įžiebiant ugnį, išplečiant erdvines ir laikines ribas, mezgant ryšį su pagoniškomis dievybėmis ir su praeities bendruomene. „Amžinoji protėvių ugnis“, iš Žemaitijos atgabenta iki Kalnų parko, užkuria Ansamblių vakaro ugnį [1 il.]. Ugnis pasirodo ir kaip objektas, ir kaip subjektas, į kurį, kaip galintį veikti, kreipiamasi dainuojant: „Sušildyk mūsų širdis, sujunki mūsų sielas vardan šviesos, vardan tautos vienybės.“ Aukuras, esantis laiptų viršuje, išlaiko paralelę su Šatrijos kalnu, iš kurio atvežta ugnis, ir primena baltų religijos šventvietes, kurios dažniausiai būdavo įrengiamos ant kalvų. Amžinosios ugnies įžiebimo ritualas implikuoja pagonišką tradiciją ir peržengia laikines bei praplečia erdvines vakaro-reginio ribas. Ugnis tampa laikine jungtimi tarp protėvių (praeities) bei dalyvaujančiųjų (dabarties) ir erdviškai sujungia visą Lietuvą: ugnies kelionė, į jos atvežimą ir uždegimą įtrauktos penkių Lietuvos etnografinių regionų šeimos geografiškai

¹⁸ Hans-Georg Gadamer, *Istorija; Menas; Kalba*, sudarė ir iš vokiečių k. vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 266.

¹⁹ Richard Schechner, *Performance Theory*, New York, London: Routledge, 1994, p. 112–120.

1. Ugnies atvežimas iš Šatrijos kalno, Ansamblių vakaras Kalnų parke, Dainų šventė „Vardan tos...“, 2018, Lietuvos nacionalinis kultūros centras, Liaudies kūrybos archyvas

Bringing the fire from Šatrija Hill, Song Festival “In the Name of...”, 2018

apima visą šalies teritoriją. Aukure uždegta ugnis, atlikėjams nusileidus nusileidus laiptais, iš viršaus nukeliama žemyn, į aikštę. Žmonių delnuose degančios ugnelės atrodo kaip šventosios ugnies pasidalijimas, pasklidimas erdvėje visus sujungiant. Apeigos išpūdį dar labiau sustiprina dainavimas ir naudojama simbolika. Dainoje „Dega ugnelė“ derinamas liaudies balsas ir choris dainavimas. Folkloro dainininkės atlieka liaudies *giesmę-maldelę* ugnies deivei Gabijai. Dainininkėms atliepia jungtinis choras, kuris dainuoja kitą tekstą apie šventąją ugnį, rusenančią „žemiškuose židiniuose ir šventuose aukuruose“. Aikštėje šokėjos suformuoja svastiką – universalų ir įvairiose kultūrose naudotą saulės ir ugnies ženklą.

Ši pagoniškos apeigos imitacija bei Dainų šventės prilyginimas senosioms Graikijos olimpinėms žaidynėms²⁰ skatina palyginti ugnies

20 „Nenuginčijama tradicija tapusios Lietuvos dainų šventės išaukština žmogaus kūrybinę saviraišką, tautinės kultūros gyvybingumą, tėvynės meilę ir solidarumą. Jos suburia skirtingas kartas, padeda ugdyti etines vertybes. Per daugelį metų susiformavo vertingiausi žanrų raiškos ypatumai, estetiniai meninių programų kriterijai, emocinis šventės dalyvių ir žiūrovų bendrumas. Lietuvos Dainų šventė yra nacionalinis visuotinio pobūdžio kultūros reiškinyje ir nuolatinis kryptingas kūrybos procesas, *savo dvasia prilygstantis senosioms Graikijos olimpinėms žaidynėms*.“; <https://www.dainusvente.lt/lt/istorija/>, [žiūrėta 2020-04-01].

uždegimo ritualą Ansamblių vakare ir olimpinėse žaidynėse. Olimpinė ugnis kas ketverius metus iš Graikijos keliauja ten, kur tais metais vyks varžybos. Jos iškilminga uždegimo ceremonija duoda pradžią visoms žaidynėms, o užgesinimas renginį užbaigia. Ansamblių vakaras nėra Dainų šventės atidarymo renginys, taigi ugnies uždegimas ritualizuoja tik vieną šventės dalį. Kitaip nei olimpinėse, čia ugnis neužgesinama, ir tai logiška, juk Ansamblių vakaras nepabaigia Dainų šventės, tačiau taip pat negęstanti ugnis rodo, kad vakaras nesibaigia su paskutiniu akordu, kad vakaronė gali tęstis neribotą laiką. Dažnai pasigirsta svarstymų, kad Dainų šventė yra skirta dalyviams, neįtraukianti žiūrovų, tačiau ankstesnėse šventėse būdavo kitaip. Pavyzdžiui, po pirmojo Ansamblių vakaro 1970 m. „kalnus nusėdę žiūrovai kartu su ansambliciais traukė populiarias liaudies dainas. Vakaras visiems paliko nepaprastą įspūdį. Pagauti euforijos, ansamblių dalyviai ir žiūrovai dainavo miesto gatvėse, skveruose, troleibusuose“²¹, o 1994 m. „senieji papročiai virto dainų, šokių ir žaidimų gegužine, į kurios finalą įsitraukė ir žiūrovai“²². Čia verta prisiminti Gadamerio mintį, kad šventė yra *intencionali* veikla, o tai reiškia, kad neužtenka tik stebėti tai, kas vyksta, reikalingas susitelkimas, įsitraukimas ir aktyvus, sąmoningas dalyvavimas.

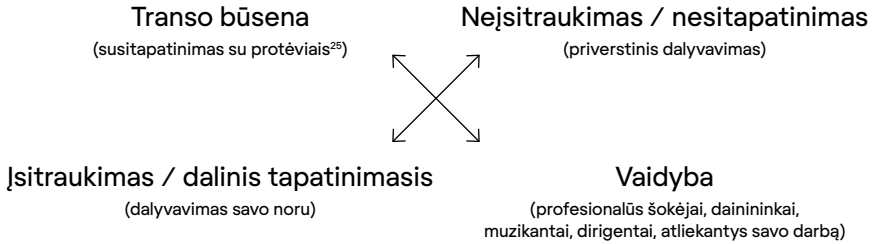
Savaime suprantama, kad šventės dalyviams (muzikantams, šokėjams, dainininkams) dažniausiai paprasčiau įsitraukti į vyksmą nei žiūrovams. Nepaisant varginančių repeticijų ir organizacinių nesklandumų, viešojoje erdvėje dalyviai dažniausiai dalijosi pozityviais prisiminimais apie šimtmečio Dainų šventę, akcentuodami užplūstančias geras emocijas, išimintinas, nepakartojamas akimirkas²³, kiti džiaugėsi buvimu kartu, vertino draugystę, bendrystės jausmą²⁴. Dalyvių įsitraukimo intensyvumą Dainų šventėje galima būtų apibendrinti šitaip:

21 *Lietuvos dainų švenčių tradicija*, p. 120.

22 *Ibid.*, p. 204.

23 <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/dainu-sventes-dalyviai-tokia-akimirka-tiesiog-nepakartojama-29-997766>, [žiūrėta 2020-02-15].

24 <https://www.facebook.com/laimadruknerytetofografe/posts/1029684743864754>, [žiūrėta 2020-02-15].

Apibendrinus priežastis, dėl kurių dalyvaujama šventėje, išryškėja, kad atlikėjai, kurie dalyvauja savo noru, susitelkia ir įsitraukia į atlikimą, gali išgyventi ritualo sakralumą ir netgi pasiekti traso būseną. Atlikėjams, kuriuos priverčia dalyvauti, įsitraukti į ritualus sunkiau, jie atlieka privalomus žingsnius, dainuoja, vaidina, tačiau nesusitapatina su tuo, ką atlieka. Dar viena atlikėjų kategorija – sąmoningai distanciją išlaikantys profesionalai, kurie šventėje atlieka savo darbą. Stiprus emocinis išgyvenimas, netgi katarsis, yra įmanomas tik tada, kai yra tiek įsitraukiama į atlikimą, kad ribos tarp atlikėjo ir jo vaidmens nebelieka.

Dar grįžkime prie ugnies uždegimo ritualo. Graikija, iš kurios ugnis kas ketverius metus pradeda savo kelionę, yra olimpinių žaidynių gimimo vieta. Ugnis simbolizuoja nenutrūkusį ryšį tarp senųjų ir modernių žaidynių. Šatrija nėra nei Ansamblių vakaro, nei lietuvių tautos kilmės vieta. Tai žemaičių genties gyvenamojoje teritorijoje buvusi pagonių šventvietė, kur tautodailininkas Adolfas Gedvilas 1994 m. įžiebė negęstančią ugnį. Šatrijos kalną laikant apibendrintu simboliu, susijusiu su baltais, t. y. lietuvių protėviais, prologas natūraliai pereina į pirmąją dalį „Protėvių žemė“. Visgi reikia fiksuoti, kad ugnis yra atvežama iš vėliausiai Europoje apkrikštytos Žemaitijos, šventės pranešėja sako tekstą apie *šventąją protėvių ugnį*²⁶, o paskui girdime dainą „Romuvos laukai skamba“. Pagoniška apeiga, ugnies

²⁵ Šokių dienos išvakarėse fotografė Laima Druknerytė dalyvių paklausė, kodėl jie šoka Dainų šventėje ir kodėl jiems tai svarbu. 20-metė šokėja Emilija atsakė: „Dainų šventė man – tai išsipildžiusi svajonė iš gyvenimo svajonių sąrašo. Kai šoku visas aplink susijungia į bendrą harmoniją: prisilietimo, žmonių pajutimo. Tautinis kostiumas priduoja žavesio, jis leidžia *susitapatinti su protėvių dvasia*.“; Laimos Druknerytės nuotraukų serija *Dainų šventės portretai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2020-02-15], <https://www.facebook.com/laimadruknerytedefotografie/posts/1029684743864754>.

²⁶ „1994 metais Adolfas Gedvilas ant Šatrijos kalno įžiebė *šventąją protėvių ugnį*. Ir laikinai apgyvendino netoli Telšių esančiuose Ryškėnuose, savo namų židinyje. 2017 metais ugnelė buvo atgabenta ant Šatrijos kalno, kur dieną ir naktį dega iki šiol. Praėjusį ketvirtadienį ugnelė pradėjo keliai į Vilnių.“; Ansamblių vakaras „Tėvyne mūsų“, tiesioginė transliacija iš Kalnų parko, [žiūrėta 2021-03-15], <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/1013697970/lietuvas-simtmecio-dainu-svente-wardan-tos>.

sakralumo akcentavimas bei pasirinkta daina, kurioje žodis *Romuva* nurodo ir baltų šventvietę, ir neopaganišką religinę bendriją, kreipia dėmesį į nenutrūkusį ryšį su baltiška tikėjimo sistema.

Bendrijos santykis su transcendencija

Ritualai, susiję su pagoniškomis dievybėmis, Ansamblių vakare atliekami ne vieną kartą. Ilgą laiką per ritualus buvo apibrėžiamas žmogaus santykis su jį supančiu pasauliu, palaikomi socialiniai santykiai, išryškina- mos vertybinės nuostatos. Nors Lietuva apkrikštyta XIV a., tačiau krikščionybei įsitvirtinti tarp valstiečių prirėkė dar bent kelių šimtų metų, taigi liaudies kultūroje ir tradicijose yra gausu iš pagonybės laikų išlikusių ele- mentų, kuriuos vėliau užklojo krikščioniškas turinys.

Ugnies įžiebimo apeiga, pradėjusi Ansamblių vakarą, yra susijusi su deive Gabija, globojusia ne tik namų židinio ugnį, bet ir visą ūkį, gyvulius, moterų darbus. Šventiniame numeryje „Gimimo ratas“ matome jau kitą apeigą. Ekране rodomas deivės Laimos ženklas, o chorai šnabžda užkalbėjimus, skirtus aikštės centre stovinčiai gimdyvei, kurią keliais apsauginiais ratais apsupa šokėjos. Laima – gimimo ir likimo deivė – būdavo pagerbiama gimtųjų, krikštynų ir vestuvių metu. Baltai taip pat dar garbino Žemyną – Žemę-Motiną, žemės derlingumo deivę, prašydavo gero derliaus ir vaisin- gumo žmonėms. Deivės Žemynos pagarbinimas, kuriuo pradedama trečio- ji vakaro dalis „Darbas – duona mūsų kasdieninė“, vyksta liaudies giesmę atliekant apeiginio folkloro kolektyvui „Kūlgrinda“. Apeigos, susijusios su gamtiniais ciklais ir žmogaus gyvenimo etapais, būdavo atliekamos tam, kad žmonės užsitikrintų dievybių apsaugą bei globą, sveikatą bei gerą derlių. Šiuolaikinės sekuliarios visuomenės brėžia aiškia ribą tarp gamtos ir soci- alinės tvarkos, o žmonių santykis su anapusybe yra kardinaliai pasikeitęs, tačiau, nors dabar vyrauja pasaulietiniai ritualai, jie supinami su religiniais ritualais, vieni kitiems daro įtaką. Ansamblių vakare matome formą pakei- tusį ritualą, kuris yra išsaugojęs senuosius ikikrikščioniškus turinius.

Atkreipkime dėmesį, kad visos apeigos, atliekamos Ansamblių va- kare, yra skirtos moteriškoms dievybėms – Gabijai, Laimai ir Žemynai. Tai gali būti ir režisierės – moters – braižo pėdsakas, ir šiuolaikinė (vakarietiška)

2.

Ugnis dega šokėjų rankose, Ansamblių vakaras
Kalnų parke, Dainų šventė „Vardan tos...“, 2018,
Lietuvos nacionalinis kultūros centras,
Liaudies kūrybos archyvas

Fire burning in the hands of dancers, Song Festival
“In the Name of...”, 2018

tendencija į pirmą planą iškelti moteris. Apeigų metu dėvimi istoriniai-archeologiniai, taigi baltiški, ne lietuvių tautiniai kostiumai. Tik apeigų metu aikštėje pasirodo grupinis atlikėjas – baltomis suknelėmis vilkinčios merginos, kurios suformuoja ugnį simbolizuojančią svastiką, o kitoje apeigoje apsauginiais ratais apsupa gimdyvę. Jos neatlieka liaudies šokio judesių, savo išsidėstymu aikštėje suformuoja simbolius, kurie palydi apeigas, be to, jų baltas rūbas, kuriame panaudota tik maža detalė, susijusi su tautiniu kostiumu, – tautinė juosta, taip pat išskiria jas iš kitų atlikėjų. Ansamblių vakaro režisierė Leokadija Dabužinskaitė²⁷, kalbėdama apie apeiginius šokių, atkreipė dėmesį, kad šaltiniuose atrasti šokių aprašymų fragmentai yra tik detalės, nuotrupos. Kai nėra nuoseklaus šokio ar apeigos aprašo, jie ne atkuriami, bet, remiantis papročiais ir, aišku, kūrėjo vaizduote, meniškai atvaizduojami. Taigi pakartotinai fiksuojame, kad apeigų formos kinta laike, o turiniai kartojasi. Ketvirtoje vakaro dalyje dar kartą susiduriame su

²⁷ Čia remiamasi nepublikuotu straipsnio autorės interviu su Ansamblių vakaro režisierė Leokadija Dabužinskaitė, vykusiu 2020 02 10. Toliau vadinama interviu su L. Dabužinskaitė.

ugnies simbolika: savo delnuose ją laiko ir merginos baltomis suknelėmis, ir archeologiniais kostiumais vilkintys šokėjai su deglais rankose [2 il.]. Tuo metu skaitomas tekstas, skirtas išnaikintai prūsų genčiai, taigi vėl sugrįžtama prie protėvių, kuriems jau buvo skirta vakaro pradžia. Dar kartą įžiebta ir po aikštę pasklindanti ugnis nurodo pasikartojamumą ir kelia klausimus apie specifinį ritualinį laiką, apie dalyvaujančiųjų santykį su laiku.

Ritualo laikas

Jau minėta, kad Ansamblių vakare atliekamos apeigos nesutampa su reginio laiku. Laikas tarsi išsiplečia, nes ugnies kelionė prasideda nuo Šatrijos kalno kelios dienos prieš visiems susirenkant Kalnų parke. Laiko patyrimas apeigoje, ritualizuotoje praktikoje ar šventėje įgyja simbolinę reikšmę ir skiriasi nuo kasdienybės laiko. Kasdienybėje laikiškumas gali būti patiriamas įvairiai. Rutina, nuobodis ir monotoniška veikla, atrodo, laiką pristabdo, sulėtina, o geras emocijas, išpūdžius skatinanti veikla, svarbūs, džiuginantys gyvenimiški įvykiai, atvirksčiai, pagreitina laiko tėkmę. Tai gi kasdienybės laikas yra sudarytas iš viena kitą keičiančių akimirku, anot Gadamerio, tai tuščias laikas, kurį reikia užpildyti. „Normalus, pragmatinis laiko patyrimas – tai „laikas kažkam“, t. y. laikas, kuriuo disponuojama, kuris planuojamas, kurio turima arba ne, arba manoma neturint.“²⁸ Šventės laikas, priešingai, yra užpildytas, akimirkas į visumą susiejantis laikas, Gadamerio vadinamas *savuoju laiku*, kuriuo nedisponuojama ir kuris sustabdo įprastinę laikinę seką.

Kol žmogaus gyvenimą diktuoja gamtos dėsniai, laikinė tvarka yra paremta pasikartojimais ir nuolatinio sugrįžimu, tad laikas matuojamas ciklais. Dienoms, sezonams, metams ir kartoms keičiantis, gyvenimiški džiaugsmas ir rūpesčiai, darbai ir situacijos kartojasi, dėl to ir ritualai dažniausiai yra susiję su darbais ir šeima. Žemės ūkio darbai priklauso nuo kalendorinių ciklų, tad apeigomis sutinkami ir palydimi metų laikai, darbų pradžia ir pabaiga, o šeimos apeigos atliekamos pažymint gimimą ir mirtį, žmogaus perėjimą iš vieno amžiaus tarpsnio į kitą.

Ansamblių vakaro antroji dalis, skirta šeimai, programoje aprašyta kaip vaizduojanti šeimos papročius, šventes ir tradicijas: harmoningą ir

laimingą vaikystę, darnią šeimą, pagarbą tėvams ir seneliams. Atliekamos apeigos yra susijusios su amžiaus tarpsniais nuo gimimo iki vestuvių. Kūmų šokių atlieka vyresnio amžiaus atlikėjai, tačiau daugiau vaidmenų vyresniosios kartos atstovams nenumatyta, nes brandos etapas nuo šeimos sukūrimo iki senatvės yra nevaizduojamas. Tad Ansamblių vakare sukuriamas nesenstančios bendruomenės vaizdinys, kuris būdingas ne archajinei, o kaip tik šiuolaikinei visuomenei, veikiamai reklamos, grožio industrijos ir jaunystės kulto.

Amžiną dabartiškumą įtvirtina laikinis pažeidimas natūraliame žmogaus gyvenimo cikle. Numeryje „Gimimo ratas“, chorams dainuojant „Laima davė vaikeli“, matome laimingus tėvus, kurie sūpuoja ir iškėlė visiems rodo savo kūdikį. Atkreipkime dėmesį, kad kompozicija pavadinta ne gyvenimo, bet *gimimo* ratu. Antrąją vakaro dalį užbaigia vestuvės, jaunosios atsisveikinimo su namais daina ir pasiutpolkė. Matome, kad laikinė tvarka čia nėra cikliška: gimimas – mirtis – (at)gimimas. Žmogaus gyvenimas vaizduojamas kaip einantis nuo gimimo iki naujos gyvybės pradėjimo. Lietuvių mitologijos studijose Algirdas Julius Greimas rašo:

laimių lėmimas, kad vaikas „gyvens“, yra tad savarankiškas aktas, pranešas, (a) kad jis nemirs gimdymo metu arba tučtuojau po gimdymo, bet drauge ir tai, (b) kad jam priskiriamas tam tikras laiko tarpas, vadinamas „gyvenimu“, kurį jam teks praleisti: „Be laiko nemirsi, kiek lemta – gyvensi“, sako liaudies išmintis. Kitas šio nulemtos periodo sinonimas – tai „amžius“: žmogus senajame lietuviškame kultūriname kontekste nemiršta, kaip kad dabar priimta, nuo kokios nors ligos, jis miršta dėl to, kad jo „amžius pasibaigia“.²⁹

Ansamblių vakare žmogaus amžius nepasibaigia, nuo kūdikio gimimo pereinama per gyvenimą, tačiau mirties nėra, ji nevaizduojama.

Akcentuojant giminės pratęsimą ir iškeliant jaunystę kaip vertę, praleidžiami natūralūs žmogaus gyvenimo etapai – branda ir senatvė. Per moteriškąją liniją gyvenimas išdėliojamas tokia seka: gimimas – krikštytos – vaikystė šeimoje – piemenavimas – jaunystė – pasilinksminimai – įsimylėjimas – kraičio ruošimas – mergvakaris – jungtuvės – vestuvės – jaunosios

²⁹ Algirdas Julius Greimas, *Lietuvių mitologijos studijos*, sud. Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2005, p. 201.

3.

Nėščios moterys rugių lauke, Ansamblių vakaras
Kalnų parke, Dainų šventė „Vardan tos...“, 2018,
Lietuvos nacionalinis kultūros centras,
Liaudies kūrybos archyvas

Pregnant women in a rye field, Song Festival “In the
Name of...”, 2018

atsisveikinimas su namais. Dalį „Šeima“ užbaigia pasiutpolkė, o trečioje dalyje, kompozicijoje „Dirva“, po rugių lauką vaikšto nėščiosios [3 il.], tai gi akcentuojamas ir žemės, ir žmogaus vaisingumas. Tai nėra nei ciklinis gamtos, nei linijinis istorijos laikas. Tai tęstinis laikas, kuriame, nepaisant gamtos tvarkos, nėra baigtinio etapo, po kurio galimas atsinaujinimas, atgimimas; tai nuolatinis gimimas ir giminės pratęsimas. Mirtis yra išstumta iš šiuolaikinio Vakarų kultūros mąstymo, senatvės suskliaudimas, mirties nutylėjimas – tai modernaus žmogaus gyvenimo ideologija, kuri neatitinka senovinės tradicinės ideologijos, apimančios visą žmogaus gyvenimo ciklą. Nors Dainų šventėje orientuojamasi į tradiciją, tačiau toks žmogaus gyvenimo etapų praleidimas atskleidžia modernaus kūrėjo pasaulėvoką ir apeigų, lydinčių žmogų, transformaciją.

Kaimo kultūra yra sėsli ir pastovi, besiremianti žemdirbišku metų ciklu. Greimas siūlo:

į ūkinę veiklą žiūrėti kaip tęstinį procesą, į kurį įsirašo jo atskiras fazes atžyminčios apeigos ar šventės: rugių kultūros metinis procesas, pavyzdžiui, turi ne tik įžanginius – inchoatyvinius – aspektus (arimą, sėją), bet ir tęstinį – duratyvinių aspektą („rugelių lankymą“) ir pagaliau baigiamuosius – terminatyvinius – aspektus (rugiapjūtę, gąbjaują).³⁰

Kiek kitaip rugių auginimo procesas vaizduojamas trečioje Ansamblių vakaro dalyje, skirtoje žemės darbams. Po įžanginio deivės Žemynos pagarbinimo ir dirvos lankymo eina rugiapjūtė, rugių kūlimas ir malimas. Praleidžiamas tęstinis rugių augimo, jų lankymo ir priežiūros laikas, kuris yra tarsi paliekamas dievų, konkrečiai, deivės Žemynos, valiai ir malonei.

Ansamblių vakare dominuoja pradžios ritualai: Žemynos pagarbinimas prieš sėją, vaikelio gimimas, ugnies įžiebimas – tai ritualai, kuriuose akcentuojamas pradžios laikas. Apeiginė jaunosios atsisveikinimo su namais daina, nors ja ir pabaigiamas vienas moters gyvenimo etapas, taip pat yra susijusi su nauja pradžia sukūrus šeimą. Ritualų, susijusių su įžanginiais procesais, atlikimas, tęstinio laiko praleidimas žemės darbuose, žmogaus gyvenimo, neturinio baigtinių aspektų, vaizdavimas neatitinka įprastinės laiko tėkmės. Tai nėra pasaulietinis kasdienybės laikas, nėra aiškia pradžia turintis ir besitęsiantis linijinis ar gamtos ciklais paremtas laikas. Šis savitos struktūros laikas, į kurį įsiterpia ir dievybių veikimas, yra *specifinis laikas*.

Mircea Eliade rašo apie *šventąjį laiką*, į kurį iš įprastinės laiko tėkmės per apeigas gali pereiti religingas žmogus³¹. Ansamblių vakare sakralumo matmuo tvirtinamas ir atliekant apeigas dievams, ir net programoje įrašius, kad nėščiujų vaikščiojimas po rugių lauką simbolizuoja Moters-Motinos ir Žemės-Motinos *šventumą*. Prisiminkime, kad šventinis laikas yra patiriamas tada, kai šventimas yra aktyvi, intencionali veikla, susitelkimas. Tad Ansamblių vakare perėjimas iš įprastinės laiko tėkmės į *šventąjį laiką* yra įmanomas, jeigu priimama ir nekvestionuojama jo specifinio laiko struktūra.

Dabartinės bendruomenės santykis su praeities bendruomene

Ansamblių vakaro rituale išryškinami socialiniai atlikėjai – šeima ir gentis. Ritualinių praktikų kartojimas žmogaus sąmonėje įtvirtina tam

³⁰ Algirdas Julius Greimas, *Lietuvių mitologijos studijos*, p. 39.

³¹ Mircea Eliade, *Šventybė ir pasaulietiškasumas*, iš prancūzų k. vertė Petras Račius, Vilnius: Mintis, 1997, p. 48.

4. Šeimų šokis, Ansamblių vakaras Kalnų parke, Dainų šventė „Vardan tos...“, 2018, Lietuvos nacionalinis kultūros centras, Liaudies kūrybos archyvas

Dance of families, Song Festival “In the Name of...”, 2018

tikrą sampratą apie jį supantį pasaulį, nustato pavienio žmogaus ir bendruomenės santykį, taigi padeda struktūruoti socialinę aplinką. Dažnai pabrėžiama, kad Dainų šventės atlieka tautos vienijimo bei tapatybės stiprinimo funkciją, yra nacionalinės tapatybės šaltinis. Rašydama apie šimtmečio šventę Viktorija Daujotytė akcentavo, kad „Dainų šventė – tautos savasties ar tiesiog tautiškumo manifestacija.“³² Kaip tauta ir tautiškumas atskleidžiami Ansamblių vakare?

Vakaras pradedamas kreipiniu: „*Broliai ir seserys* tėvynės Lietuvos, uždekime Ansamblių vakaro šventąją ugnį.“ Ugniai toliau dainuojama: „Sušildyk mūsų širdis, sujunki mūsų sielas vardan šviesos, vardan *tautos vienybės*.“ Taigi nuo pirmųjų vakaro minučių plėtojamos bendrystės ir vienybės temos, skatinančios dalyvius ir žiūrovus susitelkti ir pasijusti esant vienos didžiulės šeimos dalimi. Šeimyniškumą ir šeimos izotopiją stiprina ir tai, kad kai kuriuos kūrinius atlieka ansamblių šeimos su savo

³² Viktorija Daujotytė, „Dainų šventė – tautos savasties manifestacija“, in: *Liaudies kultūra*, 2018, Nr. 2, p. 51.

vaikais [4 il.]. Į socialinės hierarchijos viršūnę yra iškeliami motina: atliekami ritualai dažniausiai yra susiję su moters gyvenimo etapais, išaukština-
mas jos vaisingumas, akcentuojamas Moters-Motinos šventumas. Ir dievų
panteone matome Gabiją, Laimą bei Žemyną – tik moteriškas dievybes.
Ketvirtoje dalyje, nors ji skirta kovos už laisvę temai, o karas tradiciškai
siejamas su vyriškuoju pradū, girdima lopšinė, dainuojama žuvusiam sūnui,
taigi ir ten nepamirštama akcentuoti motinos vaidmens. Tad moteris yra
socialinės organizacijos branduolys, jos dėka užtikrinamas ir bendruome-
nės gyvybingumas.

Dalyje „Protėvių žemė“ pranešėjos tekstas, skirtas baltų gentims,
užbaigiamas žodžiais: „žūtis akivaizdoje vienijosi gentys ir stojos valstybė
ir tauta“³³, o numeryje „Gimimo ratas“ vaiko gimimas, remiantis renginio
programa, simbolizuoja taip pat ir Tautos bei Valstybės gimimą. Tai reiškia,
pirma, kad nedaroma skirtis tarp tautos ir valstybės, antra, kad tarp
žmogaus ir tautos-valstybės kuriamas metoniminis ryšys. Jau aptarėme,
kad žmogaus gyvenime praleidžiami brandos ir senatvės etapai, nėra pa-
vaizduojama mirtis. Tauta-valstybė taip pat nepasiekia brandos, nesensta
ir nemiršta, vyksta nuolatinis atsinaujinimo procesas, reprodukcija, gimimo
ratas užtikrina jos gyvybingumą ir tęstinumą. Minėjome, kad apeigų metu
šokėjai vilki istorinius-archeologinius kostiumus. Gimusiam kūdikiui nusi-
lenkia, t. y. jį pasveikina ir pagarbą išreiškia ne tik istoriniais kostiumais
vilkingytis šokėjai, bet ir papildomais ratais juos apsupę šokėjai tautiniais
kostiumais. Taip protėviai baltai ir lietuviai susilieja, gentinė bendruomenė
susijungia su tautine bendrija.

Protėvių kultas, jų pripažinimas dabartinės bendruomenės pirm-
takais, pagarbinimas specialiais tekstais ar atliekant specifinius ritualus, yra
bendruomenę vienijantis veiksnys. Kai ketvirtoje dalyje vėl sugrįžtama prie

33 „Mūsų protėviai, davėt mums kalbą, vardus mūsų upėms, tėvynės vardą ir žemę,
kuria arėt ir sėjot, kurią šimtmečiais gynėt. Kiekviena jos pėda, pagirdyta jūsų prakaitu, jūsų
krauju. Karingoji milžinkapių gentie, narsioji jotvingių, dainuvių ir sūduvių siela, tu nusipraususi
ežere, Nemune, įkopsi ažuolan ar liepon. Kova jiems buvo įprasta tarsi žvarbus lietus, bet sieloms
jau nebeužteko medžių. Iš vakarų skalauja Baltija smėlėtą Kuršo krantą, o rytuose ribas nužymi
Minija, Venta, ten kuršių, baltų, vikingų piliavietės, alkavietės, kapai. Kartu su prūsais valdėt gintaro
prekybą, žvejojot jūroj, statėte laivus, devynios kuršių gentys kovėsi Apulėj, ją stojo ginti tūkstančiai
sūnų, jų vėlės ilsis pilkapy, o kiek daug krito jų. Aukštaičių skaitlingoji gentie, lietuvių genčių sąjunga
tvirta, javų kalba kalbėjo tavo didžioji vidurio lyguma, į dangų ežerų akim žiūrėjo ir ganė žirgus savo
lankose. *Žūtis akivaizdoje vienijosi gentys ir stojos valstybė ir tauta.*“; Ansamblių vakaras Tėvyne
mūsų“, tiesioginė transliacija iš Kalnų parko, [žiūrėta 2021-03-15], [https://www.lrt.lt/mediateka/
irasas/1013697970/lietuvos-simtmečio-dainu-svente-wardan-tos](https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/1013697970/lietuvos-simtmečio-dainu-svente-wardan-tos).

protėvių, prūsai įvardijami kaip negailestingo likimo sunaikinti sesės ir broliai: „O, senoji Prūsa, mūsų sese, savo gyvata stovėjai už gimtąją žemę.“³⁴ Tai gi gentis ir šeima taip pat susilieja. Nedarant skirtumo tarp tautos ir valstybės, suliejant genties ir tautos bei genties ir šeimos sampratas, yra laikomasi pradžioje iškeltos bendrumo ir vienybės idėjos. Tačiau tarp sąvokų *šeima*, *gentis*, *tauta* ir *valstybė* yra esminių skirtumų. Šeimą saisto kraujo ryšiai, gentis – tai bendruomenė, susijusi giminyse, religinėmis apeigomis, kalba ar teritorija, tauta – istoriškai susiformavusi, bendra kilme, žeme, kalba ir kultūra susijusi bendruomenė, o valstybė – organizuota politinė bendruomenė.

2018-ųjų Ansamblių vakaras, žinoma, susijęs su Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiu. Šimtmečio šventės rengėjai teigia:

Dainų šventės apskritai yra neatskiriama susijusios su moderniaja Lietuvos valstybe, pačiu jos gimimu. Valstybę Lietuva atkūrė iš visų pusių griūvant daugiatautėms imperijoms ir iš jų griuvėsių prisikeliant tautoms, kuriant ir atkuriant tautines valstybes su savais senaisiais ir naujaisiais tautinę savastį išreiškiančiais simboliais.³⁵

Vakaro režisierė L. Dabužinskaitė taip pat akcentavo, kad valstybė nebuvo naujai sukurta, ji buvo atkurta, dėl to norėta padėkoti tiems, kurie ją apgynė, išsaugojo kalbą, neprarado tautinės savimonės, identiteto³⁶. Programoje įrašyta, kad Ansamblių vakaras atspindi valstybės pamato kertinius akmenis: tapatybę, šeimą, darbštumą ir meilę Tėvynei. Tačiau, kaip aptarta anksčiau, į valstybę nežiūrima kaip į politinę bendriją, į susirinkusius krepjamasi kaip į šeimos narius, o ne bendrapiliečius, vyrauja šeimos papročių ir protėvių genčių, o ne valstybės istorija. Ketvirtoje dalyje aikštėje pasirodo Lietuvos kariuomenės garbės sargybos kuopos kariai [5 il.], režisierės sumanymu, taip atiduodant pagarbą partizanams, tarpukario ir dabartinės Lietuvos kariams, bet pasakojimas, kaip ateita iki 1918 m. vasario 16-osios, pateikiamas neistoriškai. Skaitomi tekstai akcentuoja genčių vienijimąsi, tačiau, be prūsų sunaikinusių kryžiuočių, daugiau neaišku, su

34 Baltijos bangų mūšoj, piliakalnių žolėj, upių tėkmėj, ažuole, girdžiu negailestingo likimo sunaikintus mūsų seses ir brolius. Iš praeities atskamba jų žemių gražūs, prūsiški vardai: Kulmas, Luvava, Notanga, Skalva, Pamedė, Pagudė, Sūduva, Nadruva, Varmė, Galinda, Semba, Barta, Sasna. O, senoji Prūsa, mūsų sese, savo gyvata stovėjai už gimtąją žemę.“; Ansamblių vakaras „Tėvyne mūsų“, tiesioginė transliacija iš Kalnų parko, [žiūrėta 2021-03-15] <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/1013697970/lietuvos-simtmečio-dainu-svente-wardan-tos>.

35 „Lietuvos šimtmečio dainų šventė, Vardan tos...“, in: *Liaudies kultūra*, 2018, Nr. 3, p. 9.

5.

Lietuvos kariai Ansamblių vakare Kalnų parke, Dainų šventė „Vardan tos...“, 2018, Lietuvos nacionalinis kultūros centras, Liaudies kūrybos archyvas

Lithuanian soldiers in the Ensembles Evening, Song Festival “In the Name of...”, 2018

kuo kovojama, nes priešas lieka neįfigūrintas, o virš aikštės sklendžiantis lėktuvėlis-juodas paukštis atneša abstrakčią karo žinią. Neistorinis naratyvas tvirtina sinkretiškos bendruomenės, kuriai svarbu pratęsti giminę kovai su abstrakčiu išorės priešu, kad būtų išlaikytas jos gyvybingumas ir tęstinumas, vaizdinį³⁷, o meilė tėvynei pasireiškia savo prakaitu ir krauju nulais-tant žemę – dirbant žemės ūkio darbus ir kovojant už laisvę, net lopšinėje dainuojama apie pasiaukojimą vardan tėvynės.

2006 m. Irena Šutinienė, tyrinėjusi, kaip globalizacija veikia lietuvių tautinę tapatybę, rašė, kad „tiek mokslinėse, tiek viešose diskusijose nuolat girdimos nuomonės apie tautinės tapatybės krizę, grėsmes jai, todėl tampa ypač aktuali ne tik šios tapatybės raiškos ir konstravimo, bet ir kaitos bei tęstinumo problematika.“³⁸ Tas pats galioja ir kalbant apie diskusijas, kylančias dėl Dainų švenčių. Iš vienos pusės, šventė įvardijama kaip

³⁶ Interviu su L. Dabužinskaite.

³⁷ Numeryje „Sūpuoklėlės“, kuriame pasirodo ansamblių šeimos, yra sakomas tekstas: „Mažutėli, mano, vaike, mano, džiaugsme, *auginu tave Lietuvai*, stiebkis, šviesk, džiugink *darbštumu*, dora ir stiprybe.“

³⁸ Irena Šutinienė, „Lietuvių tautinė tapatybė globalizacijos kontekstuose: raiška ir kaitos tendencijos“, in: *Filosophija. Sociologija*, 2006, Nr. 2, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, p. 18.

liaudies kultūros tradicijų ir lietuviškosios tapatybės ramstis, iš kitos pusės, svarstoma, kad daliai žiūrovų joje pateikiami turiniai yra nebeaktualūs dėl sparčių tapatybės kaitos procesų. Leonidas Donskis teigė, kad šiuolaikiniame, globaliame pasaulyje tapatybę mes sąmoningai pasirenkame, nors „dauguma lietuvių vis dar tiki, jog tapatybė yra paveldima ir jog egzistuoja objektyvūs kriterijai, leidžiantys žmones klasifikuoti, priskirti prie kažkios grupės ar kategorijos.“³⁹

Aptarę šimtmečio Ansamblių vakarą kaip šventinį ritualą, matome, kad jame atliekamos apeigos yra susijusios su gentiniais (baltiškais) ir žemdirbiškais (lietuviškais) turiniais, tačiau taip pat atsiskleidžia ir modernaus žmogaus pasaulėvaizdžio bruožai. Pateikiamas prigimtinių ir sinkretiškos lietuvių tapatybės modelis: tautinė tapatybė yra paremta žemdirbiška liaudies kultūra ir baltiška-pagoniška religija, sulydoma su sekuliaraus šiuolaikinio pasaulio siūlomam amžinai jaunos ir nesenstančios visuomenės vaizdinium. Taigi tautinė tapatybė išsilydo kaip konstruktas, kuriame į viena supintas XIX a. romantinis ir XXI a. šiuolaikinis tapatybės vaizdiniai.

Šventė kaip diskursas

Šventinis laikas patiriamas tada, kai šventimas yra aktyvi, intencionali veikla, susitelkimas, o ne, Sverdiolo žodžiais, „varginimasis dėl minios gausumo, nuobodulys“⁴⁰. Aptarę Ansamblių vakarą kaip ritualą, fiksuojame, kokią tautinės tapatybės idėją jis pateikia. Ritualiniai veiksmai skatina dalyvaujantįjį identifikuotis su pasiūlyta tapatybe, tačiau, jeigu ritualas neįtraukia, savo patirtis reflektuojantis stebėtojas, savaime suprantama, tokį konstruktą atmeta. Šiuolaikinis žiūrovas dažniausiai pasirenka pasyvų stebėjimą, jį sunku įtraukti, paversti dalyviu. Šventė tokiu atveju nesutelkia, laikoma įprasta pramoga, laisvalaikio praleidimo būdu. Šventinis laikas netampa šventuoju, pasiliekama aiškiai į laikines sekas apibrėžtame sekuliariame pasaulietiniame laike – Ansamblių vakaras kaip reginys trunka apie tris valandas.

Taigi Ansamblių vakarą galime priskirti šiuolaikiniam teatriniam diskursui. Greimas rašo, jog „spektaklis pasižymi tuo, kad jis yra tolydinis: veiksmų turinys nuolat kinta, aktoriai keičiasi, bet pasakymas-spektaklis

³⁹ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2006-06-12-leonidas-donskis-tapatybe-saves-klasifikavimas-ar-pasiekimas/5256>, [žiūrėta 2020-04-01].

⁴⁰ Arūnas Sverdiolas, *Aiškinimo ratas*, p. 122.

visai nesikeičia, nes jo tęstinumą laiduoja ypatingas vaidmenų pasiskirstymas.⁴¹ Vakarų kaip teatralizuoto reginio konstravimas priklauso nuo daugybės dedamųjų: laikmečio dvasios, kūrybinės grupės skonių bei polinkių ir stebėtojų poreikių bei norų. Reginys, skirtas žiūrovui, nurodo intersubjektyvius santykius ir diskursyvinę situaciją: sakytojas (kūrėjas / režisierius) pateikia konkrečios formos pranešimą adresatui (žiūrovui). Taigi toliau Ansamplių vakarą analizuosime kaip reginį-diskursą.

Teatralizuotas reginys

Teatralizuotam reginiui yra būdingas vizualumas, sceniškumas, vaidybiškumas (performatyvumas), siekiama sužadinti malonumą. Be to, svarbus apibrėžtumas laike ir erdvėje, jis turi aiškia pradžią ir pabaigą, tam tikrą vidinę dinamiką. Ansamplių pasirodymams neatsitiktinai pasirinkta Kalnų parko erdvė, turinti panašumų su graikų teatru. Nors tai erdvė masiniam renginiui, tačiau mažesnė už stadioną, dalinai išlaikanti teatrinį intymumą. Be to, skirtingai nei Folkloro, Šokio ar Dainų *dienos*, ansamplių pasirodymai vyksta *vakare*. Vakarų tamsa reikalauja apšvietimo scenai, o tai irgi yra teatrinė specifika.

Nors žiūrovas stebi veiksmą ne įsitraukdamas, o vertindamas, tačiau specifinė teatro kalba mizanscenomis užmezga teatrinis mainus – skirtingas jusles apimančią dialogą tarp scenos ir žiūrovo. Dėl to, kad dramatis tekstas spektaklyje sąveikauja su vizualiniais, garsiniais ir kitais elementais, spektaklio suvokimas ir interpretacija priklauso ne nuo išankstinio teksto – scenarijaus – išmanymo, tačiau nuo to, ar prieš tai minėtų elementų sąveika yra sėkminga. Ansamplių vakare dainuojant apie dirvą ir rugiapjūtę, scenoje matoma rugių lauko imitacija, šokio „Malūnėlis“ judesiai primena besisukantį malūną, dainuojant dainą ugniai, aikštėje suformuojamas ugnies simbolis – svastika, o numeryje „Oi ant marių“ šokėjų judėjimas simbolizuoja marių bangavimą. Kadangi garsiniai ir vizualiniai aspektai siejasi tarpusavyje, žiūrovui lengva suprasti, kas vyksta prieš jo akis.

Ritualas, kaip fiksavome, yra susijęs su tradicijos imitavimu ir svarbus bendriją ar visuomenę vienijantis veiksnys, kuris skatina įsitraukimą ir identifikavimąsi su tuo, kas vyksta. Tuo tarpu reginys orientuotas

41 Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2005, p. 227.

į šiuolaikinę kultūrą, į scenografijos ir režisūros principus. Čia akivaizdžiai išskyla įtampa tarp *tradicijos* ir *modernybės*. Vėl verta remtis Gadameriu, kuris teigia, kad tradicija yra „ne paminklosauga, ne išsaugojimas, tai – nuolatinė mūsų dabarties bei jos tikslų ir tų praeičių, kurios irgi glūdi mumyse, sąveika.“⁴² Vadinasi, tradicija gali būti sumoderninta, sušiuolaikinta, tad moderniam pasaulyje ji turi būti nuolatos permašoma ir atnaujinama. Remiantis įtampa tarp tradicijos ir modernybės, toliau tikslinga Ansamblių vakarą analizuoti aptariant elementus, kurie konstituoja jį kaip reginį: a) autorinė kūryba; b) sceninė liaudies meno tradicija; c) skirtis tarp dalyvio ir žiūrovo.

Folklorinis vs liaudies ansamblis

Etninės kultūros tradicijoje nėra perskyros tarp dalyvio ir žiūrovo. Liaudies kūryba yra susijusi su bendruomene, juk į kalendorines ir šeimos šventes susirinkdavo ne tik giminės, bet ir kaimynai, čia išryškėja ir liaudies kūrybos apeigiškumas. Tradicinė kultūra apeliuoja į kolektyvinę patirtį ir yra susijusi su nepertraukiama tąsa, perdavimu iš kartos į kartą, bendruomenės nariams tradiciją kūrybiškai atnaujinant. Atnaujinimas įmanomas ne stebint ir klausant, bet pačiam dalyvaujant.

Į sceną iškeltas folkloras nustoja kisti natūraliai, jis nebėra kuriamas bendruomenėje, juk moderni kultūra remiasi autorinės kūrybos produktais. Folkloras, perkeltas iš privačių šeimų namų ir kaimo bendruomenės kasdienybės į sceną, yra suestetinamas, stilizuojamas (liaudies dainos harmonizuojamos chorui) ir pritaikomas kitokiai erdvei (šokiai sustatomi į geometriškai tvarkingas formas). Tautinis kostiumas taip pat siuvamas taip, kad mažiau varžytų judesius, o jo raštai ir spalvos standartizuojami, kad scenoje vizualiai derėtų. Taigi scenoje atliekamas stilizuotas folkloras yra konstruktas, kuris remiasi liaudies kūryba išlaikydamas kai kuriuos autentikos elementus.

Ansamblių vakaras kildinamas iš „tautinio atgimimo sąjūd[žio], aktyviai pasireišk[usio] XX amžiaus pradžioje kaimo klotimų vakaruose.“⁴³ Taigi nuo pat pradžių liaudies ansambliai, sudaryti iš chorų, atliekančių harmonizuotas liaudies dainas, šokėjų, šokius pajavairindavusių vaidybiniais elementais, ir muzikantų, kurie grojo sumodernintais liaudies

42 Hans-Georg Gadamer, *Grožio aktualumas*, p. 70.

43 *Lietuvos dainų švenčių tradicija*, p. 118.

instrumentais, buvo susiję su scena ir perfomatyvumu, t. y. su reginiu, skirtu žiūrėti. Dainų šventė pati savaime yra modernios, o ne tradicinės kultūros fenomenas. Tai masinis renginys, taigi perskyra tarp dalyvio ir žiūrovo pasidaro neišvengiama, tačiau tai nereiškia, kad autentiško folkloro šventėje nėra iš viso. Pavyzdžiui, 1994 m. programoje remtasi natūralia liaudies kūrybos atlikimo maniera:

savitų spalvų vakarui turėjo suteikti autentiškos įvairios Lietuvos regionų liaudies dainos, tačiau dainavimas žemais grubiais balsais, pamėgdžiojant liaudies dainininkus, paliko slogų išpūdį.⁴⁴

Tą kartą bandymas į Ansamblių vakarą įtraukti daugiau tradicinio folkloro pasirodė nesėkmingas. Dažniausiai jis esti liūdnas ir mediatyvus, tad netinka reginiui, nes, jeigu neįsitraukiama į mediatyvinę praktiką, nepatenkinamos stebėtojo juslės, pradedama nuobodžiauti. Neatsitiktinai folklorui Dainų šventėje išskirta net atskira diena, juk, norint atskleisti folkloro specifika, būtina sudaryti sąlygas, kad į atlikimą galėtų įsitraukti ir žiūrovas, o tai reiškia, kad būtina kamerinė erdvė, kurioje būtų įmanomas tiesioginis atlikėjų ir žiūrovų bendravimas.

Ansamblių vakarai nuo pat jų organizavimo pradžios kūrėjams kėlė daug turinio ir formos klausimų, vertė mąstyti apie folkloro įtraukimą į programą, liaudies meno atlikimo manierą, dainų ir šokių ansamblių paskirtį. Todėl natūraliai kyla klausimas, kaip šimtmečio Ansamblių vakare skleidžiasi archaika ir šiuolaikiškumas?

Tradycja vs modernumas

Liaudies dainų ir šokių ansamblio „Lietuva“ įkūrimas 1940-aisiais ne tik įtvirtino stilizuoto folkloro tradiciją, bet ir tapo paskata atsirasti Ansamblių vakarui. Istorškai Dainų šventė buvo susijusi su chorine tradicija, tačiau Lietuvoje daugėjant ansamblių, susikūrusių „Lietuvos“ pavyzdžiu, po 1960 m. Dainų šventės buvo imtasi žygių, kad ansambliams būtų skiriamas atskiras vakaras – teatralizuotas koncertas Kalnų parke, kurio kraštovaizdis labai tiko masiniams renginiams. Kalnų parko arena, prieš tai turėjusi

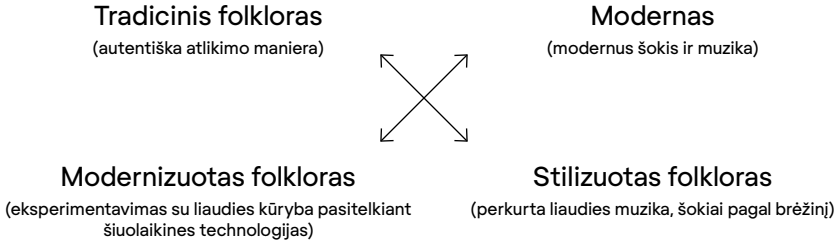
⁴⁴ Irena Nakienė, „Liaudiškumo paieškos ansamblių vakaruose“, p. 23.

cirko ir sporto paskirtį, buvo pertvarkyta ir pritaikyta ansambliams, pastatyta estrada atlikėjams, sutvarkyta aikštė, įrengtos žiūrovų tribūnos.

Teatralizuotame Ansamblių vakaro spektaklyje choristai dainuoja harmonizuotas lietuvių liaudies dainas arba specialiai kompozitorių sukurtus kūrinus, modifikuotais lietuvių tautiniais instrumentais groja liaudies orkestrai ir kapelos, o aikštėje šokėjai atlieka stilizuotus liaudies šokius. „Kompozitoriai, choreografai, poetai (tekstų autoriai) medžiagos savo kūriniais (o renginio režisieriai – pagrindinei vakaro idėjai) semiasi iš liaudies kūrybos palikimo.“⁴⁵ Įkvėpimo taip pat semiamasi ir iš ansamblio „Lietuva“ repertuaro. XX a. 5–6 deš. buvo sukurtas ansamblio aukso fondas – klasikiniai repertuaro kūriniai, iš esmės Juozo Lingio choreografijos ir Jono Švedo muzika. Šimtmečio Ansamblių vakaro repertuare iš 38 numerių 2 dainos (maždaug 6 minutės) yra Švedo, o 7 šokiai (maždaug 26 minutės) yra Lingio (6 numeriai tik Lingio, o vestuvinė siuita bendra su kitais choreografais), taigi aukso fondui skiriama apie 32 minutes, t. y. apie šeštadalis trijų valandų renginio. Savaiame suprantama, kad stilizuotas folkloras susijęs ne tik su Lingio ir Švedo kūryba. Folkloro stilizacija sudaro didžiąją Ansamblių vakaro dalį, nes, kaip minėta, kad būtų tinkamas reginiui, folkloras turi būti pritaikytas scenai.

Kadangi Ansamblių vakaro programa ruošiamą pagrindu pasirinkus darbo arba šeimos papročius, pasikartojimo išvengti nepavyksta. Pavyzdžiui, 1985 m. Ansamblių vakaras buvo pradėtas apibendrinančiu prologu „Gimė žmogus“, jame, panašiai kaip ir 2018 m., buvo pavaizduotas žmogaus gyvenimas nuo gimimo iki brandos (darbų pilnatvės), bet ne mirties. Skirtumas tas, kad dabar įtrauktas religinis, pagonių dievų, matmuo. Kartojant kalendorinius ir su žmogaus gyvenimo etapais susijusius liaudies papročius, turinys keičiasi minimaliai. Tačiau, jeigu atkreipsime dėmesį į išraiškos plotmę – šiuolaikines menines interpretacijas šokėjų judesiuose, pakitusias atlikimo formas, dainavimo manieras ir muzikos stiliaus pasirinkimus, pokyčius tikrai išvelgsime. Liaudies meno atlikimo stilistikoje santykis tarp tradicijos ir modernybės atrodytų taip:

45 <https://www.dainusvente.lt/lt/apie-dainu-svente/unesco-pripazinimas/>, [žiūrėta 2020-03-20].

Pamatinė priešprieša iškyla tarp tradicinio folkloro ir modernumo. Tradicinis folkloras „Piemenu šokių siuitoje“ bei apeiginėje jaunosios atsisveikinimo su namais dainoje skleidžiasi per autentišką folkloro dainavimo manierą. O modernaus šokio kompozicijose „Pavasaris“ ir „Karingo“ matome, kad žingsniai nebeturi nieko bendra su liaudies šokiu ar papročiu: skambant elektroninės muzikos įrašui šokamas pseudobaletas.

Modernizuotas folkloras papildo tradicinį folklorą. Autentiški liaudies kūrybos motyvai modifikuojami panaudojant šiuolaikines technologijas, pavyzdžiui, Donato Bielkausko ir Aro Žvirblio kūryboje derinamas liaudiškas vokalas ir elektroninė muzika. Tai girdime numeriuose „Romuvos laukai skamba“, „Laduto“, „Malda deivei Žemynai“, „Ein saulelė aplink dangų“, „Lopšinė“.

Folkloro stilizacija, kaip minėta, sudaro didžiausią Ansamblių vakaro dalį. Programoje dominuoja harmonizuotos ir išplėtos liaudies dainos. Kompozitoriai perkuria liaudies muziką, panaudoja tam tikrus paskirus liaudies muzikos elementus: melodiją, intonacijas ar dainos tekstą, aranžuoja, pritaiko dainas choriniam atlikimui, o choreografai, remdamiesi liaudies šokių motyvais, kuria kompozicijas, kurios tiktų atlikti aikštėje. Ansamblis „Lietuva“ įtvirtino folkloro stilizaciją, kurioje remiamasi liaudies šokio judesiais, tačiau šokama pagal brėžinį, pritaikytą scenai, o liaudies dainos irgi pritaikomos atlikti scenoje.

Apmažstant Dainų šventės raidą, tradicijos ir modernybės santykis išsiskleidžia kitokia priešprieša. Nuo pat 1924 m. Dainų dienos Kaune šventėse buvo atliekamos lietuvių kompozitorių harmonizuotos ir išplėtos liaudies dainos, o pradėjus organizuoti Šokių dienas ir Ansamblių vakarus,

remiamasi sceniniu šokiu, choreografijos bei aikštės kompozicijos pritaikomos šokėjų ir ansamblių atlikimui. Liaudies šokių stilizacija prasidėjo dar klotimų vakaruose, improvizuotus ir individualius liaudies šokius pradėta keisti vienodinant šokėjų judesius ir žingsnių pobūdį, choreografiją derinant prie atliekamos muzikos. Taigi pagrindinė priešprieša čia nėra tarp tradicinio folkloro ir modernaus šokio bei muzikos, tradicija yra susijusi su seno pakartojimu (tolydumu), o modernybė – su nauju, šiuolaikinių kompozicijų kūrimu (pertrūkiu tradicijoje).

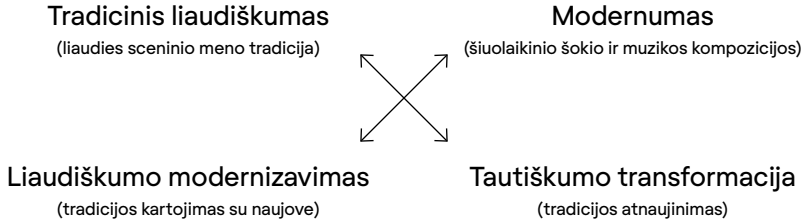
Ansamblio „Lietuva“, daug metų diktuojančio liaudies šokio atlikimo stilistiką, repertuaras buvo ne kartą panaudotas Ansamblių vakaro programos pagrindu⁴⁶. „Lietuvos“ kūrybiniai ieškojimai – atsigręžimas ne tik į liaudies papročius, bet ir į mitologinius pagoniškos Lietuvos motyvus, folkloro ir populiariosios muzikos supynimas, folkloro ir džiazo muzikos derinimas, specialiųjų efektų, šviesų, vizualikos panaudojimas, – visa tai, žinoma, atrado kelią ir į Ansamblių vakarą. Laikui bėgant į sceninę lietuvių liaudies šokių choreografiją atėjo klasikinio šokio elementai, o į liaudies dainų aranžuotes įterpta populiariosios muzikos elementų.

Lietuvos nacionalinio kultūros centro direktorius Saulius Liausa teigia⁴⁷, kad „Lietuvos“ ansamblis dabar pasuko į labai eksperimentinius dalykus. Profesionalūs kolektyvai, žinoma, nori naujovių ir yra pajėgūs eksperimentuoti, tačiau Dainų šventė yra masinis renginys, kuriame susirenka kolektyvai iš visos Lietuvos, o tai reiškia ir skirtingas galimybes. Nepaisant to, stilizuoto folkloro tradicija yra pajūrinama naujovėmis. Pavyzdžiui, šimtmečio Ansamblių vakare, virš aikštės skraidant lėktuvėliams, simbolizuojantiems gegutėlę ir sakalėlį, išplėtotą liaudies dainą „Kur sakalėlis“ atliko folkloro atlikėja Airida Mockutė-Burkauskienė ir tenoras Merūnas Vitulskis.

Taigi santykis tarp tradicijos ir modernybės Dainų šventės raidos atžvilgiu atrodytų taip:

⁴⁶ *Lietuvos dainų švenčių tradicija*, p. 150: „[1980 m.] jungtinė dainų ir šokių vakaronė „Šventiniai vakarai“ rėmėsi Valstybinio ansamblio „Lietuva“ to paties pavadinimo programa, už kurią jis buvo pelnęs TSRS premiją.“; p. 162: „[1985 m.] Ansamblių vakaro programa ir vėl parengta pagal Valstybinio dainų ir šokių ansamblio kompoziciją „Dainuojame žmogui“.“

⁴⁷ Čia remiamasi nepublikuotu straipsnio autorės interviu su Dainų šventės direktoriumi Sauliumi Liausa, vykusiu 2020 04 20. Toliau vadinama interviu su S. Liausa.

Pagrindinė priešprieša čia išskyla tarp *tradicinio liaudiškumo*, t. y. sceninio liaudies meno tradicijos atkartojimo, tradicijos tolydumo, ir *modernumo*, kai įvedamos naujovės, taigi tradicijoje įvyksta pertrūkis. Priešpriešą papildančius terminus – *liaudiškumo modernizavimą* bei *tautiškumo transformaciją* – aptarsime pirmiausia išsiaiškinę šiuolaikinio žiūrovo-stebėtojo specifiką.

Žiūrovai

Teatrinis diskursas neatsiejamas nuo scenos, tad natūralu, kad kūrėjui (sakytojui), konstruojančiam reginį (pranešimą), kyla klausimai, kaip jį padaryti patrauklų žiūrovui (adresatui), kokias formas panaudoti, kaip sudėlioti naratyvą. Ansamblių vakaras pirmą kartą įvyko 1970 m.

Natūrali gamtos aplinka lėmė ir pasirodymo formą: tai meniškai įprasmintą gegužinę – masinį vaidinimą, kurio repertuarą sudarė autentiškų bei stilizuotų kūrinių – dainų, šokių, instrumentinės muzikos, dailės, liaudies papročių ir apeigų – sintezė, susieta savitomis gamtinėmis sąlygomis, liaudies tradicijomis ir etnografiškumu.⁴⁸

Vakaras užsitęsė ir oficialiai programai pasibaigus, dainos persikėlė į Vilniaus gatves. Šiuolaikinėje, į individualizmą linkusioje visuomenėje žmonės į bendrą veiklą įtraukti būna sunku, o auditorijai dažniausiai trūksta bendros ritualinės sąmonės, tad Ansamblių vakarui sunkiau išlaikyti gegužinės, jaunimo pasilinksminimo gamtoje, dvasią, ir pretenduoti į visuotinumą. Dalyviai įsitraukia ir kartais peržengia vaidinimo ribas, pajaučia, kad susitapatina su protėvių dvasia, tačiau žiūrovai dažniausiai išlieka vien stebėtojais [6 il.].

⁴⁸ Lietuvos dainų švenčių tradicija, p. 120.

6.

Šokėjai ir žiūrovai Kalnų parko estradoje, Ansamblių vakaras Kalnų parke, Dainų šventė „Vardan tos...“, 2018, Lietuvos nacionalinis kultūros centras, Liaudies kūrybos archyvas

Dancers and spectators in the Kalnų Park amphitheatre, Song Festival “In the Name of...”, 2018

LNKC direktorius S. Liausa atkreipia dėmesį⁴⁹, kad Lietuvoje gyvenantys tautiečiai tradicijas dažniausiai priima kaip duotybę. Išeiviai, emigrantai labiau brangina tradicijas, nes supranta, kad dėl jų išsaugojimo reikia stengtis, reikia ieškoti būdų, kaip savo tradiciją pateikti kitiems. Liausa teigia, kad, remiantis kitų festivalių gerosiomis patirtimis, bandoma atrasti Dainų šventės formatą, kuris būtų patrauklesnis ir žiūrovui. Kad į dalyvavi- mą šventėje įsitrauktų ne tik scenoje šokantys ir dainuojantys ansamblių nariai ir choristai, bet kad pabuvimas ir pabendravimas su kitais, klausantis gražių koncertų, paskatintų žiūrovo įsitraukimą ir bendrumą, reikia omenyje turėti Ansamblių vakare atsiskleidusią įtampą tarp tradicijos ir modernumo.

Modernizavimo procesai buvo esminiai formuojantis moderniajai lietuvių tautai, tautinei tapatybei ir nacionalinei valstybei. Šventė-ritualas pateikia tradicinius liaudies kultūros turinius, archajinių visuomenės vaizdinį, atitolusį nuo šiuolaikinės lietuvių visuomenės, kurioje, greta kaimo

⁴⁹ Interviu su S. Liausa.

kultūros, ne mažiau svarbi ir miesto kultūra, pagoniškos religijos likučiai yra integruoti į krikščionišką kultūrą, o svarbiausia, kad homogenišką gentinę bendriją yra pakeitusi heterogeniška istorinę atmintį turinti politinė bendrija. Todėl nieko keisto, kad dalis Dainų šventės dalyvių ir žiūrovų ritualą atmeta ir neįsitraukia.

Dabar šventėje dominuoja *liaudiškumo modernizavimas* (vykęs jau sovietiniais laikais), kai naujovės ir modernumas skleidžiasi atlikimo formos plotmėje, o turinys (pasakojimas apie bendruomenę, jos vaizdinius) paliekamas beveik nepakitęs. Tuo tarpu *tautiškumo transformacija* su modernia forma turėtų pateikti ir naują turinį. Jau minėta V. Daujotytė rašė, kad „Lietuviškumo manifestacija turi apimti ir tradiciškai daugia-tautės Lietuvos dvasios manifestaciją.“⁵⁰ Skatindama suskambėti lenkų ir žydų balsus, ji siūlo heterogeniškos bendrijos sampratą. Tai galbūt padėtų į šventę labiau įtraukti šiuolaikinį žiūrovą, nebesitapatinantį su žemdirbiška, pagoniška kultūra, ir taip sumažinti jo kaip pasyvaus stebėtojo atotrūkį.

Ar ritualas ir reginys yra suderinami?

Analizė atskleidė, kad Ansamblių vakaras – socialinių, istorinių ir estetinių įtampų laukas, kuriame pamatinė įtampa skleidžiasi tarp vakaro kaip šventinio ritualo ir teatralizuoto koncertinio reginio.

I) Analizuojant šventinį ritualą, išryškėjo, kad:

1. Ansamblių vakare atliekamos apeigos formuoja gentinės (baltiškų) bendruomenės vaizdinį. Bendruomenė vaizduojama ne kaip istorinis, o kaip *gamtinis darinys*: tarp jos narių veikia prigimtiniai šeimos-giminės santykiai, paremti kraujo ryšiu. Svarbiausias bendruomenės tikslas – nuolatinis atsinaujinimas per gimdymą.

2. Kadangi bendruomenė pateikiama kaip prigimtine-gamtinė, į socialinės hierarchijos viršūnę iškeliamas Moteris-Gimdytoja: jos vaisingumas užtikrina bendruomenės gyvybingumą ir tęstinumą. Vaizduojant vien gimimų rate gyvenančią bendruomenę, paneigiama natūrali egzistencinė raida, bendruomenė siejama su amžinu dabartiškumu, kuriame nėra mirties. Taigi konstruojamas sušiuolaikintas amžinai jaunos, nesenstančios visuomenės vaizdinys.

3. 2018 m. Dainų šventė skirta Lietuvos valstybės šimtmečiui, tačiau Ansamblių vakare pateikiamas neistorinis Lietuvos valstybės vaizdinys: daug dėmesio skiriama ikivalstybiniam baltų genčių laikotarpiui, inscenizuojamos kovos su abstrakčiu, neįvardytu išorės priešu. Tapatinant tautos, valstybės, šeimos ir genties kategorijas, valstybė vaizduojama ne kaip organizuota politinė bendrija, bet kaip šeiminiiais ryšiais saistoma bendruomenė.

4. Ansamblių vakare išryškėja prigimtinės ir sinkretiškos lietuvių tapatybės konstruktas: tautinė tapatybė, paremta žemdirbiška liaudies kultūra ir baltiška-pagoniška religija, sulydoma su sekuliaraus šiuolaikinio pasaulio siūlomam amžinai jaunos ir nesenstančios visuomenės vaizdiniu.

II) Per teatralizuotą reginį atsiskleidžia tradicijos ir modernumo santykio problema:

1. Didžiąją Ansamblių vakaro programos dalį sudaro stilizuotas folkloras, kurio turiniai yra tradiciniai, paremti tautiniais papročiais, susijusiais su kalendoriniais žemės ūkio darbais ir šeima. Modernumas pasireiškia išraiškos (formos) plotmėje – liaudies meno atlikimo stilistikoje. Minimali turinio kaita gali sukelti įspūdį, kad šventė nesikeičia nuo sovietinių laikų, o įvedamos stilistinės naujovės – modernizuotas folkloras su modernaus šokio elementais, šiuolaikinių kompozitorių muzika – lieka nepastebimos, nes jos susietos su tais pačiais turiniais, suformuotais nuo pat Ansamblių vakaro atsiradimo 1970 m.

2. Dainų šventės raidos požiūriu santykis tarp tradicijos ir modernybės yra susijęs su priešprieša tarp sceninio liaudies meno tradicijos pakartojimo (tolydumo) ir modernumo (pertrūkio stilizuoto folkloro tradicijoje). Naujovės ir modernumas taip pat skleidžiasi atlikimo (formos), bet ne turinio plotmėje.

3. Nors kūrinų išraiškos formos keičiasi ir su folkloru eksperimentuojama, tačiau perteikiamas turinys išlieka susijęs su žemdirbiška, šeimine bendruomene. Žemdirbiškos patriarchalinės bendruomenės įvaizdyje pasirodančios naujovės – moteriškų dievybių ir moters iškėlimas į pirmą planą – galiausiai vis tiek moteriai priskiria tradicinį moters-gimdėvės vaidmenį, kuris neatitinka moters funkcionavimo šiuolaikinėje visuomenėje. O

laikiniai pažeidimai, konstruojantys sušiuolaikintą nesenstančios visuomenės vaizdinį, pasitarnauja tam, kad būtų pagrįstas tradicinės bendruomenės gyvybingumas.

Taigi, ar ritualizuota praktika ir spektaklis gali būti suderinami? Antikinis graikų teatras buvo neatsiejama religinio ritualo dalis. Ansamblių vakaras, kaip „monumentalus koncertas arba teatralizuotas pasirodymas, atliekamas jungtinių dainų ir šokių ansamblių pagal iš anksto, remiantis tautiniais papročiais, apeigomis, parašytą scenarijų“⁵¹, manytume, turi potencialą žiūrovą įtraukti į ritualą, jeigu tradicija būtų persvarstoma ir atnaujinama ne tik išraiškos, bet ir turinio plotmėje. Be to, prisiminę, kad šventimas yra intencionali veikla, t. y. tikslingas laiko leidimas kartu, susitelkimas, turime suprasti, kad įsitraukimui reikia ir žiūrovo pastangos dalyvauti, ne tik stebėti, ir organizatorių kūrybiškų pastangų ieškant patrauklių būdų, skatinančių susirinkusiųjų bendrystę.

PADĖKA

Už patarimus, komentarus ir puikius pastebėjimus noriu labai padėkoti dėstytojai, projekto vadovei doc. dr. Nijolei Keršytei.

Gauta ——— 2020 06 15

51 *Lietuvos dainų švenčių tradicija*, p. 118.

Literatūra

- Elliae Mircea, *Šventybė ir pasaulietiskumas*, iš prancūzų k. vertė Petras Račius, Vilnius: Mintis, 1997.
- Daujotytė Viktorija, „Dainų šventė – tautos savasties manifestacija“, in: *Liaudies kultūra*, 2018, Nr. 2, p. 51–52.
- Gadamer Hans-Georg, *Grožio aktualumas. Menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė*, iš vokiečių k. vertė Giedrė Grinytė, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Gadamer Hans-Georg, *Istorija; Menas; Kalba*, sudarė ir iš vokiečių k. vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Greimas Algirdas Julius, *Struktūrinė semantika*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2005.
- Greimas Algirdas Julius, *Lietuvių mitologijos studijos*, sud. Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2005.
- Fontanille Jacques, *Sémiotique des pratiques*, Paris: PUF, 2008.
- Lietuvos kultūros tyrimai*, t. 7: *Dainų šventė: tapatybės savastis ir modernybės trajektorijos*, sud. Rita Repšienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015.
- Lietuvos dainų švenčių tradicija*: Leidinys Lietuvos dainų švenčių 90-mečio jubiliejui. Idėjos, koncepcijos autorius ir rengimo grupės koordinatorius Juozas Mikutavičius, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, Pasaulio lietuvių dainų šventės fondas, 2014.
- Nakienė Irena, „Liaudiškumo paieškos ansamblių vakaruose“, in: *Gimtasai kraštas*, 2015, t. 9, p. 23–27.
- Sverdiolas Arūnas, *Aiškinimo ratas*. Hermeneutinės filosofijos studijos, Vilnius: Strofa, 2003, t. 2.
- Schechner Richard, *Performance Theory*, New York, London: Routledge, 1994.
- Šutinienė Irena, „Lietuvių tautinė tapatybė globalizacijos kontekstuose: raiška ir kaitos tendencijos“, in: *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 2, p. 18–26.

Summary

The Ensembles Evening: A Festive Ritual and a Theatrical Spectacle

Rasa Stakauskaitė

Keywords: Lithuanian Song Festival, Ensembles Evening, festive ritual, theatrical spectacle.

The twentieth Lithuanian Song Festival took place in 2018 and coincided with the centenary of the restoration of independent Lithuania. In this article, celebration is semiotically analysed as a practice. The object of analysis is the Ensembles Evening, in which stylized folk dances, folk music and theatrical elements are combined to create a spectacle. The article aims to reveal what values dominate in the Ensembles Evening, what is the relation between tradition and modernity, and what type of Lithuanian identity is promoted there.

Scientific publications dedicated to the Lithuanian Song Festivals are mostly historical studies, whereas newspaper and online articles for the larger part contain either general criticism without any analytical justification, or emotional descriptions of the festive experience. The aim of this article is an objective analysis of the Ensembles Evening rather than its evaluation.

The analysis showed that the Ensembles Evening is a field of social, historical and aesthetic tensions. The underlying tension unfolds between the evening as a *festive ritual* and the evening as a *theatrical spectacle*. The ritualized festival presents a model of a syncretic Lithuanian identity based on the agricultural folk culture and the Baltic pagan religion together with the image of an eternally young and timeless society offered by the secular modern world. Thus, national identity emerges as a construct, in which the 19th century Romanticist and the 21st century contemporary images of identity intertwine.

Through a theatrical spectacle, which is scenic and visual in its nature, the problem of the relationship between tradition and modernity is

revealed: although the forms of expression are changing and successful experimentations with folklore are being carried out, the content remains the same, and the themes of an agricultural, family-oriented community dominate in the Ensembles Evening.